

Пасько Катерина Миколаївна
к.філос.н., доцент кафедри психології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С.Макаренка
(м. Суми)

ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ. ОСНОВНІ АСПЕКТИ

У статті здійснено аналіз поняття «етнічна ідентичність» як етнопсихологічного феномену, розкрито основні види ідентичності, висвітлено особливості формування етнічної ідентичності у осіб, народжених у змішаних сім'ях, актуалізовано психологічні функції етнічної ідентичності та її особливості.

Ключові слова: етнічна ідентичність, етнопсихологічний феномен, змішані сім'ї.

Поняття етнічної ідентичності досить щільно увійшло в життя сучасної людини. При цьому, етнічна ідентичність, її формування і актуалізація – це досить складний і багатогранний процес.

Аналіз проблеми етнічної ідентичності логічно почати з обговорення самого поняття, що веде до розуміння її сутності як етнопсихологічного феномену.

Сукупність уявлень людини про себе становить її ідентичність. Ідентичність забезпечує неперервність минулого, сучасного та майбутнього індивіда. У широкому розумінні ідентичність – це відповідь на питання: «Хто я такий?». В ході свого психологічного розвитку кожна людина для себе вирішує два основні завдання. По-перше, вона прагне позначити свою несхожість, підкреслити власну відмінність від інших. По-друге, їй необхідно знайти своє місце в соціумі та з безлічі різноманітних соціальних груп вибрати ту, до якої вона буде належати. У відповідності з перерахованими завданнями у людини формуються два різних види ідентичності: персональна (особиста) і соціальна (групова). Персональна ідентичність (її ще називають его-ідентичністю) – це усвідомлення людиною себе як унікальної особистості, неповторної і своєрідної. Е. Еріксон вважав, що его-ідентичність – це «суб'єктивне почуття безперервної самототожності».

Соціальна ідентичність – це сприйняття себе як члена певної групи, відчуття приналежності і емоційної прихильності до неї. Соціальна ідентичність може бути професійною (викладач), регіональною (кримчанин), віковою (пенсіонер). Однієї з різновидів соціальної ідентичності є етнічна – усвідомлення себе як представника певного етносу.

Наприклад, українець, український канадець, український поляк – все це варіанти етнічної ідентичності. Може здатися, що етнічна ідентичність – те саме, що національність. Проте це явища різного порядку. Національність (етнічність) – це соціологічна категорія, зовнішня, формальна характеристика, яка відбивається в різних документах (у свідоцтвах про народження і про шлюб, в анкетах тощо) і фіксується на підставі деяких зовнішніх параметрів (насамперед у якості такого параметра виступає етнічна приналежність батьків). А етнічна ідентичність – це внутрішня, психологічна характеристика, результат самовизначення людини в етнічному просторі.

У більшості випадків у людей, що народилися в моноетнічному шлюбі, етнічність та етнічна ідентичність співпадають, що може викликати термінологічну плутанину. Якщо ж дитина народилася в етнічно змішаній сім'ї, формування етнічної ідентичності може набути певних складностей. У цьому випадку ідентичність саме вибирається дитиною, причому, у неї є кілька варіантів:

1) дитина вибирає ідентичність, відповідну національній приналежності одного з батьків. При цьому навіть в одній родині у дітей можуть бути різні варіанти етнічної ідентичності. Наприклад, дівчинка, має маму – татарку і тата – українця, вважає себе українкою, а син тих же батьків – татариним;

2) у дитини формується ідентичність, що відповідає якійсь іншій групі, що має в даному суспільстві високий статус. Наприклад, дитина, що має тата – українця і маму – німкеню, вважає себе американкою.

3) Біетнічна ідентичність передбачає, що індивід усвідомлює себе представником двох культур одночасно. Дитина отримує певні особливі якості, характерні різним культурам обох батьків.

4) Маргінальна ідентичність, що в даному контексті буде означати розмиту, невизначену етнічну ідентичність. У цьому випадку дитина відчуває труднощі з власною етнічною ідентифікацією, часто можна почути висловлювання типу: «Я не розумію, що значить бути українцем, або німцем, або поляком тощо».

В цілому, прийнято виділяти чотири основних типи етнічної ідентичності у дітей у змішаних сім'ях:

– Моноетнічний тип. Він спостерігається в тому випадку, коли дитина в змішаній родині зіставляє себе тільки з однією з етнічних груп.

– Біетнічний (або множинний) тип етнічної ідентичності. Як вже зазначалось нами вище, передбачає ситуацію, коли особа відносить себе одночасно до двох або більше етнічних груп.

– Маргінальний тип. Характеризується слабкою і нестабільною самоідентифікацією одночасно до кількох етнічних груп. Для цього типу також властивим є так зване «хитання» між етнічними групами, що може призвести до повного відторгнення однієї групи або всіх обраних груп. Що у свою чергу провокує таке явище як «етнічний нігілізм», тобто повне заперечення своєї етнічної приналежності.

– Панетнічний тип. Для нього характерна сильна стійка етнічна ідентифікація з однією «надгрупою», яка включає в себе безліч інших етнічних груп. Приміром, таких «надгруп» є арабська група, до якої відносяться всі етнічні групи, які проживають на територіях Близького Сходу і північної Африки і об'єднані арабською мовою.

Працюючи в етнокультурній сфері, необхідно пам'ятати про те, що інтерес до народу і його культури не означає наявності відповідної етнічної ідентичності, а знайомство з фольклором, мовою, країнознавством не обов'язково вплине на формування етнічної ідентичності. Так, людина може чудово говорити англійською, знати безліч віршів і пісень на діалекті і при цьому вважати себе українцем.

Згідно більшості етнопсихологічних концепцій, етнічна ідентичність має трьох-компонентну структуру.

Когнітивний, або пізнавальний компонент включає знання людини про свою етнічну групу: її самоназва, особливості її історичної долі, традицій і звичаїв, елементів матеріальної і духовної культури (народний костюм, фольклор, національна кухня і ін.), національної символіки тощо. Сутність цього компоненту можна виразити питанням: «Що я знаю про свій народ?». Засвоєння цих знань відбувається переважно в ході неформальної освіти, спілкування з представниками своєї етнічної групи, а також через досвід безпосередньої участі у традиційних заходах і святах.

Афективний, або емоційний компонент, відображає особисте ставлення людини до своєї етнічної групи та до приналежності до неї, суб'єктивну значимість даної групи. Залежно від характеру цього відношення виділяють позитивну і негативну етнічну ідентичність: людина може позитивно ставитися до свого походження, пишатися своїм народом, або, навпаки, соромитися своєї етнічної групи, ставитися до неї з презирством. Цей компонент можна охарактеризувати таким питанням: «Які почуття я маю відносно свого народу і до себе як його представника?». Для формування цього компоненту велике значення має отримання індивідом інформації щодо видатних представників свого народу, щодо їх досягнень.

На основі двох даних компонентів формується третій – поведінковий. Він проявляється у способі організації побутового і суспільного життя, стандартах і зразках діяльності. Даний елемент дає відповідь на питання: «Що і як я роблю як представник певного народу?»

Етнічна ідентичність виконує ряд психологічних функцій. Так, вона сприяє збереженню етнічної групи. Як показує історія, етнос може існувати, втративши рідну мову або державність, переходячи від одних звичаїв і традицій до інших. Однак втрата усвідомлення єдності зі своєю групою і приналежності до неї безпосередньо ведуть до припинення існування самого етносу.

Крім цього, етнічна ідентичність дає людині відчуття захищеності, задовольняє потребу в приналежності до колективу. «Я не один, таких, як я – багато» — таке відчуття виникає, безумовно, не тільки завдяки етнічній ідентифікації, а саме причетність до етнічної групи є найбільш стійкою і надійною в порівнянні з іншими.

Нарешті, як показують численні дослідження, позитивна етнічна ідентичність є основою конструктивної міжкультурної взаємодії. Перш ніж навчитися продуктивно спілкуватися з представниками іншого народу, необхідно сформулювати позитивне ставлення до свого власного народу.

Особливістю етнічної ідентичності є те, що вона формується паралельно з громадянською ідентичністю, тобто усвідомленням себе як громадянина певної держави. Так, людина усвідомлює себе водночас і як канадський українець (етнічна ідентичність), і як громадянин України (цивільна).

Відповідно до низки проведених досліджень, вперше ідентифікація з етнічною групою з'являється у віці 3-4-х років. Спочатку дитина освоює етнічну самоназву і основні знання про свою і чужі групи. Спочатку діти знайомляться з характеристиками етнічної групи, які можна легко спостерігати: зовнішність, мова, елементи матеріальної культури (їжа, одяг), звичаї. У старшому віці для дитини стають важливими більш глибокі ознаки: релігія, історична доля тощо. Формування основних компонентів етнічної ідентичності в основному завершується в молодшому підлітковому віці. Саме в 11-13 років у дитини формується цілісне уявлення про себе як про представника свого народу, що включає три перераховані вище компоненти. Тоді ж зароджується почуття незмінності та стійкості етнічних характеристик.

Основним інститутом формування етнічної ідентичності є родина, причому не стільки батьківська, скільки прабатьківська (дідуся і бабусі). Саме через сім'ю відбувається знайомство з елементами етнічної культури: звичаями і традиціями, національною кухнею, фольклором тощо. Етнічна ідентичність може змінюватися після підліткового віку. Якщо індивіду стає відома будь-яка

інформація про його етнічне походження, це може призвести до трансформації етнічної ідентичності.

Скажімо, індивід, що вважав себе українцем, дізнається про наявність у нього польських коренів, починає цікавитися польською мовою та культурою і поступово переходить до ідентичності поляка.

Важливим фактором, який може призвести до трансформації ідентичності, є також міграція. У ряді випадків зміна країни проживання також призводить до зміни ідентичності.

Крім самої етнічної ідентичності може змінюватися її суб'єктивна значимість. Зростання важливості етнічної ідентичності називається актуалізацією. Фактором, що потужно актуалізує етнічну ідентичність, є взаємодія з представниками інших етнокультурних груп. Однак можливим є підвищення її значущості шляхом створення для цього специфічних умов в рамках ряду етнокультурних заходів, таких як семінари, тренінги, проекти тощо.

Таким чином, етнічна ідентичність – це психологічна категорія, що відображає результат самовизначення людини в етнокультурному просторі. Етнічна ідентичність активно розвивається і трансформується у відповідь на важливі події в житті людини. Вона не є чимось раз і назавжди заданим. Збереження і зміцнення етнічної ідентичності є обов'язковою умовою збереження етносу як самостійної групи.

Література

1. Румянцева П. Дети смешанных браков: особенности этнокультурного самосознания / П. Румянцева // Педагогический альманах, СПб. – 2001, №9. – Режим доступа: <http://old.ort.spb.ru/>.
3. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко 3-е изд., испр. и доп. – М.: Аспект Пресс, 2004 – 368 с.
4. Стефаненко Т. Г. Социально-психологические аспекты изучения этнической идентичности / Т. Г. Стефаненко // Педагогика. – 1999. – №3. – С. 27-33.
5. Филиппова Е.И. Проблема идентичности в антропологии / Е.И. Филиппова // Этнопанорама. – 2008. – №1-2. – С.14.